

GAZNELİLER'İN KIRMAN HÂKİMİYETİ

(1031 - 1034)

Erdoğan Merçil

XI. yüzyılın büyük Müslüman-Türk devletlerinden biri olan Gazneliler, bilhassa Sultan Mahmud (999-1030) devrinde en parlak günlerini yaşamışlardır. Sultan Mahmud Hindistan seferleri yanı sıra, diğer bir Türk devleti Kara-Hanlılar'a karşı da galibiyetler kazandı ve fırsat buldukça batıda da İran'ı hâkimiyeti altına almağa çalıştı. Fakat bu son sahalarda onun için daima ikinci plânda kalmıştır.

Sultan Mahmud Sistan'ı tam olarak hâkimiyeti altına aldıktan sonra, burasını kardeşi Emîr Nasr b. Nâsır ed-dîn Sebüktegin'e verdi (1003) ¹. Bu suretle de Büveyhiler ile Kirman bölgesinde dahi komşu oldu.

Kirman, Fars'dan Sistan, Horasan ve Hindistan'a giden büyük yollar üzerindedir. Ayrıca denizden İran'ın Kuzey-doğusuna ve daha ileriye ulaşan ticaret, bilhassa hacc yolunun geçmesi bakımından önemli mevkie sahibidir ².

Bu devrede Kirman'a Büveyhiler'den Bahâ ed-devle Ebû Nasr Firûz (990-1012) hâkimdi. Sultan Mahmud'un kudretli şahsiyeti ve faaliyeti karşısında tutunamayacağını anlayan ve bu sebepten korku içinde yaşayan Bahâ ed-devle hediyeler ve elçiler göndererek onunla dostluk kurdu ve bir ittifak tesis etti ³. Sultan

¹ Bk. Muhammed Nâzım, *The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna*, London 1981, s. 66-70.

² Bk. Kramers, J. H. mad. Kirman, İA.

³ Bk. Utbî, Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed el-Cebbâr, *Tarih ül-Yemînî* (el-Feth ül-Vehbî adlı şerhi'nin hâmişinde), Mısır 1288, s. 119-120 ve 201-202; Cerbâdakânî, Ebu'l Şeref Nâsîb b. Zafer, *Tercüme-i Tarih-i Yemînî* (nşr. Cafer Şi'âr), Tahran bş. 1345, s. 310-311, 360-361; Abbâs-ı Pervîz, *Değâlîme ve Gaznevîyân*, Tahran bş. 1336, s. 107; Muhammed Nâzım, ayn. esr. s. 192.

Mahmud'un Büveyhiler'e karşı politikası bundan sonra tam bir müdahale şeklinde olmadı ⁴. Ancak onun, burada da hâkimiyetini tesis için bir fırsat beklediği görülmektedir. Bu, onun eline Bahâ ed-devle'nin ölümü ile geçti. Bahâ ed-devle'nin vefatından sonra (1012) yerine, Halife el-Kâdir billâh (991-1031) tarafından Sultan ed-devle unvanı verilen ve emâreti tasdik olunan, oğlu Ebû Şucâ (1012-1021) geçti ⁵.

Babası öldüğü sırada Sultan ed-devle, Errecân'da onun yanında idi. Oradan Şiraz'a gitti ve kardeşi Celâl ed-devle'yi Basra'ya, diğer kardeşi Ebu'l-Fevâris'i (1012-1028) Kirman'a vali tayin etti. Ebu'l-Fevâris Kirman'a gittikten bir müddet sonra Deylemliler etrafında toplandılar ve onu kardeşi ile savaşa ve ülkesini elinden almağa teşvik ettiler. Ebu'l-Fevâris h. 407 ⁶ (m. 1016-1017) yılında bir ordu hazırlayarak Fars bölgesine yürüdü ve kardeşi Sultan ed-devle'nin yokluğundan faydalanarak Şiraz'ı ele geçirdi ⁷. Sultan ed-devle durumu öğrenince derhal bir ordu topladı. Şiraz civarında iki kardeş arasında yapılan savaşta Ebu'l-Fevâris mağlûp oldu ve Kirman'a kaçtı. Ebu'l-Fevâris, Sultan ed-devle'nin kendisini takip ettiğini anlayınca Kirman'dan ayrıldı; artık yardım

⁴ Bk. Bosworth, C. E., *The Ghaznavids, Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 994: 1040*, Edinburg, 1963, s. 234.

⁵ Bk. Utbî, s. 204; *Tercüme-i Tarih-i Yemini*, s. 361; Mafizullah Kebîr, M. A., *The Buwayhid Dynasty of Baghdad*, Calcutta 1964, s. 92.

⁶ Bu hâdisenin oluşu ve Ebu'l-Fevâris'in Sultan Mahmud'un yanına kaçışı hakkında kaynaklar tarafından muhtelif seneler verilmektedir. Gerdizî [bk. *Zeyn el-Ahbâr* (nşr. Abd el-Hayy Habîbî), hş. 1347, s. 181.], bu tarihi 403, *Tarih-i Sistan* (nşr. Melik üş-Şuarâ-i Bahâr, Tahran bk. s. 359) 404, İbn el-Esîr (bk. *el-Kâmil fi't-tarih*, VII, Kahire 1347, s. 294) ise 407 yılı olarak vermektedir. Utbî herhangi bir tarih vermemekte, fakat aşağıda bahsedeceğimiz Dârâ b. Kâbûs'un hapisden çıkış tarihi (Muharrem 409 — m. Mayıs/Haziran 1018) ile İbn el-Esîr'i desteklemektedir (bk. II, s. 192). Bahâ ed-devle'nin Cumada II. 403 (m. Aralık 1012/Ocak 1013)'deki ölüm tarihini de dikkate alırsak bu yıldan geri kalan kısa devre içinde zikredilen olayların vuku bulmasına imkân yoktur. Bu hususta ayrıca bk. Bosworth, s. 234, *Mahammed Nâzım*, s. 192 ve not. 7, Bayur, Y. H., *Hindistan Tarihî I.. İlk Çağlardan Garkanlı Devletinin kuruluşuna kadar (1526)*, Ankara 1946, s. 184.

⁷ Ahmed Ali Han Vezîrî Kirmanî, *Tarih-i Kirman (Sâlâriyye)* [nşr. Muhammed İbrahim Bâstânî Pârîzî] Tahran hş. 1340'da Sultan ed-devle'nin bu sırada Ahvaz'da (bk. s. 72), Abbas-ı Pervîs ise Bağdad'da olduğunu yazmaktadırlar (bk. *Deyâlîme ve Gaznevîyân*, s. 115).

istemek için Sultan Mahmud'un yanına gitmekten başka çaresi kalmamıştı ⁸. Önce Sistan bölgesindeki ⁹ Bust şehrine gitti ¹⁰.

Sultan Mahmud için Kirman'a müdahale etmek fırsatı doğmuştu. Ebu'l-Fevâris'in gelişini öğrenince, Sistan'da Nasr b. Sebüktegin'in nâibi olan Ebû Mansûr Nasr b. İshak'a onun karşılanmasını emr etti. Ebû Mansûr Nasr, Ebu'l-Fevâris ve yanındakilerin istirahatini temin etti ve ihtiyaçlarını giderdi. Ayrıca, Sultan Mahmud'a âit paradan, yolda sarfetmesi için 10,000 dinar verdi ve Ebu'l-Fevâris'e herkesi şaşırtacak derecede büyük ikramlarda bulundu ¹¹. Ebu'l-Fevâris daha sonra Gazne'ye gitti ¹². Sultan Mahmud onu istikbâl etti. İzzet ve ikramda bulundu. Kendisine altın, gümüş, atlar ve sürüler hediye etti ¹³. Ebu'l-Fevâris, Sultan Mahmud'un huzurunda 3 ay kaldı ¹⁴. Burada gördüğü itibar başka emirlerin onu kıskanmalarına dahi sebep oldu ¹⁵. Nihayet Ebu'l-Fevâris Sultan'dan yardım istedi. Sultan Mahmud da kumandanlarından ve devletinin ileri gelenlerinden Ebû Saîd Abdurrahman b. Muhammed et-Tâî'yi bir ordu ile onun yanına kattığı gibi, para ve silâhca da yardımda bulundu ¹⁶.

Ebu'l-Fevâris ve Ebû Saîd beraberce Kirman üzerine yürüdüler. Orada Sultan ed-devle'nin bırakmış olduğu kuvvetler mukavemet

⁸ Bk. Utbî, II, s. 206; *Tercüme-i Tarih-i Yemini*, s. 361-362; Mirhond, Mir Muhammed b. Seyyid Burhân ed-dîn Hâvand Şah, *Tarih-i Ravzat us-Safâ*, Tahran hş. 1339, IV, s. 169; *Tarih-i Kirman*, s. 71-72; *The Buwayhid Dynasty of Baghdad*, s. 94-95.

⁹ Bk. Utbî, II, s. 206; *Tercüme-i Tarih-i Yemini*, s. 362; *Tarih-i Sistan*, s. 359

¹⁰ Bk. Gerdizî, s. 181; *İbn el-Esîr*, VII, s. 294.

¹¹ Bk. Utbî, II, 206-207; *Tercüme-i Tarih-i Yemini*, s. 302. İbn el-Esîr, Ebu'l-Fevâris'in atını altında bulunan iki mücevheri 10,000 dinara sattığını, bunları da Sultan Mahmud'un aldığı, fakat sonra ona iade ettiği şeklinde bir rivayette bulunmaktadır, bk. VII, s. 294.

¹² سه ماه بغزین بود bk. Gerdizî, s. 181.

¹³ Bk. Utbî, II, s. 207-208; *Tercüme-i Tarih-i Yemini*, s. 362; *İbn el-Esîr*, VII, s. 294; *Ravzat us-Safâ*, IV, s. 169.

¹⁴ Bk. Utbî, II, s. 209; *Tercüme-i Tarih-i Yemini*, s. 362; Gerdizî, s. 181.

¹⁵ Ebu'l-Fevâris'i kıskanan ve bu sebepten hapsedilen emir Sultan Mahmud'un huzurunda bulunan Ziyârililer'den Dârâ b. Şems el-Meâlî Ebu'l-Hasan Kâbûs idi, bk. Utbî, II, s. 191-192; *Tercüme-i Tarih-i Yemini*, s. 357; *İbn el-Esîr VII*, s. 294.

¹⁶ Bk. Utbî, II, s. 210; *Tercüme-i Tarih-i Yemini*, s. 362. Gerdizî'ye göre, Sultan Mahmud iki kardeşin arasını mektuplar göndererek bulmuş ve onların sulh yapmalarını temin etmiştir, bk. s. 181.

edemeyeceklerini anlayınca çekildiler ¹⁷. Ebu'l-Fevâris bu suretle Kirman'a hâkim oldu. Oradan Fars bölgesine giden Kirman emîri, Sultan ed-devle'nin Bağdad'da olmasından istifade ederek, Şiraz'ı da aldı ¹⁸. Ebu'l-Fevâris'in bundan sonra Gazne ordusu dönüncüye kadar, herhangi bir ihtilâfa sebebiyet vermemek ve bunların kendi ülkesini ele geçirmeğe çalışmalarını önlemek için Gazneliler'e karşı dürüst davrandığı, fakat onlara karşı soğukluğunu hissettirmeye muvaffak olamadığı anlaşılmaktadır ¹⁹. Nitekim Ebu'l-Fevâris'in Ebû Saîd et-Tâî ile arasının bozulduğu kaynaklarca teyit olunmaktadır. Çünkü, Ebû Saîd onun yanında daha fazla durmayarak geri dönmüş ve Sultan Mahmud'a onu şikâyet etmiştir ²⁰.

Böylece kısa bir zaman için Sultan Mahmud'un himâyesine girmiş olan Ebu'l-Fevâris, Ebû Saîd et-Tâî'nin yanından ayrılmasından sonra biraz da kendi endişeli davranışı yüzünden Gazne hükümdarlarının himâyesinden mahrum kalmış bulunuyordu. Nitekim Sultan ed-devle, Ebû Saîd et-Tâî'nin döndüğünü haber alınca Bağdad'dan büyük bir ordu ile harekete geçti. Şiraz'ı ele geçirdi ve Ebu'l-Fevâris'i mağlûp etti. Ebu'l-Fevâris tekrar Kirman'a kaçtı (h. 408 = m. 1017/1018) ²¹. Sultan ed-devle ordusuna onu takip ettirdi. Ebu'l-Fevâris Kirman'da tutanamadı. Ancak, kumandanına karşı davranışı yüzünden Sultan Mahmud'a da müracaata yüzü kalmamıştı. Hemedan hâkimi Şems ed-devle b. Fahr ed-devle'ye sığınmaktan başka çare bulamadı ²².

¹⁷ Bk. *Utbi II*, s. 212; *Tercüme-i Tarih-i Yemini*, s. 363; *Tarih-i Kirman*, s. 72.

¹⁸ Bk. *İbn el-Esir*, s. VII, s. 294; *Ravzat us-Safâ*, s. 169; *Tarih-i Kirman*, s. 72; *The Buwayhids of Baghdad*, s. 95.

¹⁹ Bk. *Utbi II*, s. 213.

²⁰ Bk. *Ravzat us Safâ*, IV, s. 169; *Handmîr*, Gıyâs ed-dîn b. Hümâm ed-dîn el-Hüseynî, *Tarih-i Habîb üs-Siyer fi Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, Tahran hş, 1333, s. 435; *Değâlime ve Gaznevîgân*, s. 117. *Tarih-i Kirman*, bu anlaşmazlığı şu şekilde ifade etmektedir. Bir gün Ebû Saîd et-Tâî «bilfiil sizin hâkimiyetinize girmiş olan Fars ve Kirman ülkesinde Yemin ed-devle'nin ismini hutbeye ilâve edin» diye bildirdi. Bu istek Ebu'l-Fevâris'in gönlüne ağır geldi, onun yüceltilmesi ve övülmesini kabul etmedi. Ebû Saîd Horasan'a döndü, Sultan'ın meclisinde Ebu'l-Fevâris'i şikâyet etti, bk. s. 72-73.

²¹ Bk. *İbn el-Esir*, VII, s. 294.

²² Bk. *Utbi II*, s. 214-215; *Tercüme-i Tarih-i Yemini*, s. 363; *İbn el-Esir*, ayn. yer.

Sultan Mahmud bu fırsattan faydalanarak Kirman üzerinde, iddia edildiği gibi ²³, egemenlik tesis edememiştir. O, Bosworth'a göre de ²⁴, Sultan ed-devle ile Ebu'l-Fevâris arasındaki mücadeleden faydalanarak yapmak istediği müdahalede muvaffak olamamıştır. Ancak bu büyük Türk hükümdarının, Bosworth'un ifade ettiği gibi ²⁵, bu bölgede sürekli bir başarısızlığa uğramış olması hiçbir surette iddia edilemez. Gazneli Mahmud bu bölgeye ne bizzat sefer etmiş, ne de çok kuvvetli bir ordu göndermiştir. Onun hayatının hedefi bilindiği gibi Hindistan idi. Diğer sahalardaki faaliyeti daima bu açıdan değerlendirilmelidir.

Ebû'l-Fevâris daha sonra Batîha ²⁶ hâkimi Mühezzib ed-devle'nin yardımını rica etti. Basra'dan kardeşi Celâl ed-devle de kıymetli hediyeler, arap atları ve bol miktarda gümüş göndermişti. Bu durumda Sultan ed-devle, Ebu'l-Fevâris ile anlaşmayı tercih etti. Ebu'l-Fevâris tekrar Kirman'a hâkim oldu. Emîrliği Halife el-Kâdir billâh tarafından da tasdik edilerek kendisine Kivâm ²⁷ ed-devle lakabı verildi (h. 409 = m. 1018/1019) ²⁸.

Kivâm ed-devle Ebu'l-Fevâris h. 419 (m. 1028) yılında öldü. Onun yerine Kirman'a İmâd ed-dîn Ebû Kâlicâr el-Merzubân (1028 - 1048) hâkim oldu. Ebû Kâlicâr'ın Bağdad Büveyhîleri'nden Celâl ed-devle ile mücadeleleri, ayrıca kendisinin Kirman'dan uzakta Ahvaz'da bulunması ve Hadım ağası Sandal'ın ona tahakkümü sırasında Gazneliler Kirman'a hâkim oldular ²⁹.

²³ Bk. Bayur, Y. H., *Hindistan Tarihi*, I, s. 184; Zahoder, B., Selçuklu Devletinin Kuruluşu Sırasında Horasan (trk. tre. Kaynak, İ.) Belleten XIX, sayı 76, s. 518; Kafesoğlu, İ., mad. Mahmud Gaznevî, İA.

²⁴ Bk. *Bosworth*, s. 234

²⁵ Bk. ayn. esr. ayn. yer.

²⁶ Vâsit ve Basra arasında, Fırat ve Dicle'nin aşağı mecrasını işgal eden çok geniş bataklık arazi, bk. Streck, M., mad. Batîha, İA.

²⁷ Bu lakabın Kivâm veya Kavvâm olarak iki şekilde okunması mümkündür. Birincisi «temel, esas», ikincisi «koruyucu» manâsına gelir ki, hükümdarlara her iki şekilde lakab olarak verilmesi kabildir. Zambaur, Kavvâm şeklini tercih etmiştir, bk. *Manuel de Généalogie et de Chronologie Pour L'Histoire de L'Islam*, Berlin 1955, s. 213.

²⁸ *İbn el-Esir*, VII, s. 294; *Ravzat us-Safâ*, IV, s. 170; *The Buwayhids of Baghdad*, s. 95; *Değâlime ve Gaznevîgân*, s. 118.

²⁹ Bu bususlar için bk. Huart, Cl., mad. Ebû Kâlicâr, İA.; ayn. mlf., mad. Kirman, İA.; *The Buwayhids of Baghdad*, s. 127.

Gazneliler Kirman'a ancak Gazneli Mahmud'un oğlu ve halefi Sultan Mes'ud (1031-1041) devrinde hâkim olmuşlardır. Aşağıda da görüleceği gibi Sultan Mes'ud Kirman'a hâkimiyet işini daha tahta çıkışının ilk yılında ele almıştır. Sultan Mes'ud, Belh şehrinde avlanmak üzere gittiği Ceyhun sahilinde bulunduğu sırada gelen haberciler kendisine Mekrân'ın zaptını bildirdiler. Sultan Mes'ud 27 Rebî II. 422 (m. 18 Nisan 1031)'de avdan Belh'e döndü³⁰. Kirman'dan gelen casuslar ona bu bölgenin karışıklık içinde olduğunu buranın hâkiminin (Ebû Kâlicâr) akrabaları ile uğraştığından düzen ve adaleti sağlayamadığını bildirdiler. Sultan Mes'ud hâkimiyeti altındaki Sistan ve Rey bölgesine komşu olan Kirman'ı, mevkiinin ehemmiyeti dolayısıyla, zapt etmek istemekteydi. Bu sebebden durumu müsait gördü ve veziri Ahmed b. Hasan el-Meymendî (öl. 31 Aralık 1032) ile görüştü. Bu istişareden sonra oraya bir ordu gönderilmesi kararlaştırıldı³¹. Ordunun kumandanlığına ve müstakbel Kirman valiliğine Hilm³², Pîrvân³³, Bencehîr³⁴, ve Bedehşan hâkimi Ahmed b. Ali Nuştegin³⁵, ordu kethüdalığına da Ebu'l Ferec Fârsî tayin edildi³⁶.

Ordu kumandanı Ahmed b. Ali Nuştegin'e hilat hazırlandı ve kemer, iki tuğlu şapka, davul, bayrak ve 5 fil, Ebu'l Ferec'e de hilat, altından at koşumları ve kılıç kemeri verildi. Kirman üzerine gönderilen orduda 2,000 Hindli, 1,000 Türk, 1,000'i de Kürd ve Arap olmak üzere 4,000 süvari ile her çeşitden 500 piyade bulunmakta idi. Ayrıca Sistan valisine 2,000 Sistanlı piyade asker hazırlaması bir yazı ile emr olundu³⁷.

Ordu teçhizatı tamamlandıktan sonra teftiş edilmek üzere sahraya çıktı. Sultan Mes'ud kumandanlara ve askerlere bir

³⁰ Bk. Beyhâkî, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin, *Tarih-i Beyhâkî* (nşr. Ganî ve Feyyaz) Tahran 1324, s. 242.

³¹ ayn. esr. s. 429-430.

³² Belh'in doğusunda ve bu şehre bağlı Bedehşan sınırında bir kasaba, bk. Strange, G., *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1930², s. 427, 432; Steingas, F., *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, London 1947³, s. 472.

³³ Pîrvân, Belh ile Gazne yolu üzerinde bir şehir, bk. *Beyhâkî*, s. 236, not. 2.

³⁴ Bencehîr, Belh çevresinde bir şehir, bk. Şihâb ed-din Ebî Abd Allah Yâkût b. Abd Allah el-Hemevî, *Ma'cem el-Buldân*, Beyrut 1955-1957, I, s. 498.

³⁵ Bk. *Beyhâkî*, s. 246.

³⁶ Bk. ayn. esr., s. 430.

³⁷ Bk. ayn. yer.; Bosworth, s. 114, 117 ve 127.

konuşma yaptı. Ahmed b. Ali Nuştegin kumandasındaki Gazneli ordusu resmi geçitten sonra Kirman'a hareket etti (1-12 Cumada I. 422 = m. 26 Nisan - 7 Mayıs 1031)³⁸. Gazneli ordusu Deylemleri mağlûp ederek, 4 ay içinde³⁹, Kirman'a hâkim oldu⁴⁰.

Abbâsî halifesi el-Kâdir Billâh 11 Zilhicce 422 (m. 29 Kasım 1031) tarihinde öldü ve yerine el-Kâim bi-Emrillâh geçti. Yeni Halife, Sultan Mes'ud'dan biat almak için Fakih Ebûbekir Muhammed b. Muhammed es-Süleymanî et-Tusî'yi elçi olarak gönderdi. Bu elçi 22 Zilhicce 422 (10 Aralık 1031)'de Belh'e geldi ve Sultan Mes'ud'un adamları tarafından karşılandı⁴¹. Sultan Mes'ud 1 Muharrem 423 Perşembe günü (m. 19 Aralık 1031) elçiyi kabul etti⁴². Daha sonra yapılan görüşmelerden Sultan'ın Kirman hâkimiyetini Halife'ye de tasdik ettirmek istediği anlaşılmaktadır. Sultan Mes'ud, Halife'den Kirman ve Umman'ı almak, oradaki Karmatileri yok etmek için izin istemekte ve buna sebep olarak da ordusunun çok büyüdüğünü ve bunlara iş bulmak mecburiyetinde olduğunu ileri sürmektedir⁴³.

Diğer taraftan Ebû Kâlicar ise Kirman'ın zapt edilmesinden mütesir oldu ve Gazneliler'e bir elçi göndererek serzenişte bulundu. Ona, «Kirman iki taraftan bizim vilâyetimize komşudur ve ihmâl edilmiştir. Halk fesadçılar sebebi ile feryat etmekteydi ve müslümanları kurtarmak üzerimize vâcîtdir. Ayrıca Halife, sultansız ve sahipsiz bir vilâyet gördüğümüz zaman almak için bize bir menşur

³⁸ Sultan Mes'ud avdan Belh şehrine Rebî II. 27'sinde dönmüştür. Bu şehirde yapılan istişareden bir kaç gün sonra Kirman'a ordu gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Sultan Mes'ud da 13 Cumada I.'da Belh'den ayrıldığına göre (bk. *Beyhâkî*, s. 246), Kirman'a giden ordunun hareketinin, bu tarihten önce, Cumada I. ayının 1-12 günleri arasında olması çok muhtemeldir.

³⁹ Bk. Nâsir ed-din Münşî Kirmanî, *Sımt el-ulâ li'l hazret el-ulgâ*, (nşr. Abbas İkbâl) Tahran hş. 1328, s. 16.

⁴⁰ İbn el-Esîre, göre Horasanlılar (Gazneliler) 422 (m. 1031) yılında Kirman üzerine yaptıkları hücumda muvaffak olamamışlardır. Onun 422 yılı ile 425 (m. 1034) yılı olaylarını karıştırdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca 425 yılı olaylarında Tuslu'ların Nişabur'a tecavüzleri sırasında Kirman emîrinden bahsetmesi bunu teyit etmektedir, bk. VII, s. 355-354 ve VIII, s. 6.

⁴¹ Halife'nin ölümü ile elçinin Belh'e gelişi arasındaki çok kısa zaman Beyhâkî'nin verdiği bu tarihin doğruluğu hususunda tereddüd uyandırmaktadır, bk. s. 287.

⁴² Bk. *Beyhâkî*, s. 288.

⁴³ Bk. ayn. esr., s. 291-292; Bayur, Y. H., *Hindistan Tarihi*, I, s. 19'.

göndermiştir > şeklinde cevap verildi. Ebû Kâlicâr bu cevabı aldıktan sonra Gazneliler'e göndermiş olduğu belirtilen menşurundan dolayı Halife el-Kâim bi-Emrillâh'a da târizlerde bulundu. Ancak Gazneliler'in kendi hâkimiyetindeki diğer bölgeleri de almalarından korkarak daha fazla ses çıkaramadı ve bu durumu sineye çekti ⁴⁴.

Bir müddet sonra Horasan ve Harezm'de karışıklıklar zuhuru; Harezmşah Hârun b. Altun-taş'ın Gazneliler'e karşı istiklâl kazanmak için mücadeleye başlaması ve Selçuklular'ın tarih sahnesine çıkmaları sebebi ile Gazneliler'in Kirman ile gerekli şekilde ilgilenemedikleri, vali Ahmed b. Ali Nuştegin'in de asker üzerindeki otoritesinin zayıfladığı anlaşılmaktadır. Bu sebeble Gazneli askerler de Kirman'da tecâvüzlere ve hırsızlıklara başladılar ⁴⁵.

Kirman halkı bu duruma tahammül edemez oldu. Kirman ileri gelenleri Ebû Kâlicâr'ın veziri ve aynı zamanda Fars bölgesi valisi olan Ebû Mansûr Behram b. Mâfine el-Adil'e yardım isteyen mektuplar gönderdiler. Behram b. Mâfine 5,000 süvari ile yola çıktı. Yolda kendisine 5,000 kişi daha katıldı. Bu Büveyhî ordusu Kirman'a geldi ve Nermaşîr ⁴⁶ önünde Gazneli kuvvetleri ile karşılaştı. Büyük bir savaş neticesinde Ahmed b. Ali Nuştegin'in bütün gayretine rağmen Hindliler'in savaşta zayıf kalmaları, diğerlerini de ümitsizliğe düşürdü ve Gazneliler'in mağlûbiyetine sebep oldu ⁴⁷. Ahmed b. Ali Nuştegin'in ordusu dağıldı, kendisi yakınlarından bir gurup ile Kâyin ⁴⁸ yolundan Nişabur'a gitti. Gazneli kuvvetlerinden bir kısmı Mekrân'a kaçabildi. Hindliler de Sistan yolu ile Gazne'ye kaçtılar ⁴⁹. İbn el-Esir'in ⁵⁰ h. 422 yılında vuku

⁴⁴ Bk. *Beyhâkî*, s. 430-431.

⁴⁵ Bk. ayn. esr., s. 431.

⁴⁶ Kirman'ın doğusunda Büyük çöl sınırında bir şehir, bk. Strange, G. *The Lands of the Eastern Caliphate*, s. 299 ve 313.

⁴⁷ Aşağıda göreceğimiz üzere Ahmed b. Ali Nuştegin bu savaştan sonra Nişabur'a gitti ve orada iken Tusluları, Şevval 425 tarihinde mağlûp etti. Bu tarihi nazarı dikkate alırsak Gazneliler'in Kirman'daki yenilgilerinin de Ramazan sonu ile Şevval ayı başında (Ağustos 1034) olması kuvvetle muhtemeldir.

⁴⁸ Kûhistan bölgesinin baş şehri, bk. Strange, G., *The Lands of the Eastern Caliphate*, s. 352.

⁴⁹ Bk. *Beyhâkî*, s. 431; Zahoder, B., Selçuklu Devletinin Kuruluşu sırasında Horasan, *Belleten*, sayı 76, s. 518.

⁵⁰ Bk. VII, s. 353-352.

bulduğunu bildirdiği olayların, bu 425 (m. 1034) yılında olması kuvvetle muhtemeldir. İbn el-Esir'e göre, Behram b. Mâfine Gazneliler'in mağlûbiyetinden sonra Ciruft'a ⁵¹ gitmiş ve bölgeye yayılmış olan ufak Gazneli birliklerini buradan sürüp çıkarmıştır. Yine aynı müellife göre o, Kirman'da asâyişi ve düzeni sağlayana kadar kalmış ve sonra Fars'a dönmüştür. Kirman bu suretle tekrar Büveyhîler'in hâkimiyetine girmiş oluyordu.

Sultan Mes'ud, Kirman'da mağlûbiyete sebep olan Hindliler'e çok kızdı. Onların kumandanlarından bir çoğunu cezalandırdı. Ancak sonradan bunların sayılarının az olduğu, ikmâl yollarının uzak bulunduğu şeklindeki mazeretlerini kabul etti ⁵².

Ahmed b. Ali Nuştegin Nişabur'a geldikten sonra utancından Sultan Mes'ud'un huzuruna gidemedi ve orada kaldı (Şevval 425 = m. Ağustos/Eylül 1034). Sultan Mes'ud gelmesi için ona mektup gönderdi. Ahmed oradan ayrılmadan önce, aralarında eski bir düşmanlıktan dolayı, Tus şehri halkı Nişabur'a hücum etti. Ancak Ahmed'in orada bulunması Nişabur şehri için iyi bir şans oldu. 20,000 kişiden fazla şehir halkını da teşkilâtlandıran Ahmed b. Ali Nuştegin, yanındaki süvarileri ile de, Tusluları tuzağa düşürmeğe ve mağlûp etmeğe muvaffak oldu ⁵³.

Gazne'ye bu haber 25 Şevval 425 (m. 12 Eylül 1034)'de geldi ⁵⁴. Onun bu başarısı Sultan Mes'ud'u memnun ettiği gibi, Kirman mağlûbiyetinin kötü tesirlerini de ortadan kaldırdı ⁵⁵. Ancak Ahmed b. Ali Nuştegin'in kendisi bu mağlûbiyeti bir türlü unutamadı. Gazne'ye döndükten kısa müddet sonra utanç ve kederinden öldü ⁵⁶.

⁵¹ Kirman'ın güney bölgesi, bk. Strange, G., *The Lands of the Eastern Caliphate*, s. 352.

⁵² Bk. *Beyhâkî*, s. 431-432; Üstad Halili, *Saltanat-ı Gazneviyan*, Kabil bş. 1333, s. 189.

⁵³ Bk. *Beyhâkî*, s. 427-429; *Ibn el-Esir*, VIII, s. 6; *Bosworth*, s. 168-169; Zahoder, B., Selçuklu Devletinin Kuruluşu Sırasında Horasan, *Belleten*, sayı 76, s. 518-519. Bu hususta Spuler'in «Nişabur'daki gayri memnun ayyarlar tam o sırada kendilerine katılan Kirman emiri ile ayaklandılar.» şeklindeki ifadesi doğru değildir, bk. *Iran Früh-Islamischer Zeit*, Wiesbaden 1952, s. 121.

⁵⁴ Bk. *Beyhâkî*, s. 426.

⁵⁵ Bk. ayn. esr., s. 429.

⁵⁶ Bk. ayn. esr., s. 432.

Sultan Mes'ud'un bir daha Kirman'a ordu gönderememesinin sebebi gittikçe kuvvetlenen ve Gazneli devletini tehdide başlayan Selçuklular olmuştur. Nitekim daha sonra Kirman'a Selçuklular'ın hâkim olduğunu göreceğiz.